

Milena LENDEROVÁ – Vítězslav PRCHAL (eds.), *Živé pevnosti: města, lidé a opevnění v časech válečných, poválečných a v kulturní imaginaci*, Dolní Břežany, Scriptorum – Terezín, Společnost pro výzkum dějin pevnosti 2024, 339 s. ISBN 978-80-7649-059-8.

Nová ediční řada *Militaria academica* se snaží postihnout pevnostní problematiku nejen z pohledu vojenské historie, ale i s přesahem do jiných oborů a v rámci nových metodologických přístupů běžně aplikovaných zejména v západoevropské historiografii. První svazek řady vydaný v roce 2022 byl zaměřený na posádku a aspekty jejího života.¹

Druhý svazek již svým názvem *Živé pevnosti: města, lidé a opevnění v časech válečných, poválečných a v kulturní imaginaci* evokuje oblasti zájmů třinácti přispěvatelů. Jedná se o písemnou podobu referátů z XII. pardubického bienále, které se konalo 27. a 28. dubna 2023 v prostorách Gayerových kasáren (bývalý kavalír č. XXXIII), odborného pracoviště Muzea východních Čech v Hradci Králové pod názvem *Městské pevnosti, hradby, opevnění v časech válečných, poválečných a v kulturní imaginaci*. Tematicky je sborník členěn na čtyři bloky, které předznamenávají vytčenou a sledovanou problematiku pevností. Chronologicky je rozprostřen od 16. století, s největším zaměřením na 19. století, tedy dobu, kdy se vojenský význam pevností v našich zemích pomalu vytrácel a tyto lokality hledaly nové uplatnění, až po jejich osudy a druhý život ve 20. století. První blok se zabývá pevnostmi jako objekty zájmu kulturních dějin, druhý navazuje vnímáním pevností jako životního prostoru, třetí se zaměřuje na pevnost jako předmět výzkumu stavebních dějin a poslední na „ztracené“ pevnosti a jejich druhý život.

Publikaci otevírá esej významného francouzského historika Oliviera Chalina *Obrana Prahy: Mission impossible?*, jenž se zabývá třicetiletou válkou v českém prostoru. Shrnul v ní všechna obléhání Prahy v 17. a 18. století, která byla celkem jedenáctkrát obležena a pětkrát dobyta. Zároveň se snažil postihnout příčiny úspěchu či neúspěchů těchto tažení. První blok, geograficky nejširší, uvádí příspěvek Vítězslava Prchala *Osmanské obléhání Bělehradu v létě roku 1739 pohledem kulturních dějin aneb O ceremoniálu, který nebyl*. Autor problematiku zařadil do širších vojenskopolitických dobových souvislostí a využil v něm nejnovější zahraniční literaturu a prameny z Válečného archivu ve Vídni. Hlavní pozornost soustředil na samotné dobývání a třídění ceremoniál předání pevnosti do rukou Osmanů z pozice dvou odlišných kultur vedení válek na základě historickoantropologické perspektivy zasazené do rámce kulturní imaginace. Následující příspěvek Petra Vorla *Papežský Řím v ohrožení. Příprava pevnosti v Andělském hradu na obléhání císařským vojskem na přelomu let 1552 a 1553*, chronologicky nejvzdálenější, precizně nahlíží na

¹ Petr Wohlmuth (ed.), *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*, Praha 2022.

fiskální stránku vojenských příprav papežského Říma na základě účetní dokumentace z římského archivu. Blok uzavírá stať Michaela Viktoříka *Ve službách Habsburků. Vývoj narativu o budování a fungování pevnostního a posádkového města Olomouc (1655–1918)*. Autor, přední znalec dějin olomoucké pevnosti, shrnul názory a dosavadní stav bádání nad touto pevností od poloviny 17. století do konce Velké války. Zaměřil se na změnu narativu mnohdy ovlivněného soudobými politickými potřebami tvořících se národů a národních států v 19. století.

Druhý blok s názvem *Pevnost jako životní prostor* se zabývá fortifikacemi zejména v dobách poválečných a militární problematiky se týká pouze rámcově. Reflektuje období, kdy pevnosti pomalu ztrácely svůj vojenský význam a začalo převládat civilní využití. Zahajuje jej příspěvek Tomáše Jiráka pojmenovaný *Emanuel Solomon z Friedbergu a jeho vzpomínky na službu a život v pevnostech*. Jedná se o zajímavý egodokument, v současnosti již bohatě vytěžovanou formu pramenů při studiu vojenské historie. Zavádí nás do vojenské služby v 19. století, kdy v rakouské monarchii vládlo poměrně dlouhé období míru. Následující dva příspěvky se zaměřují na divadlo a školství. Milena Lenderová ve svém textu *Divadlo v pevnostním městě Hradci Králové. Od 1796 do roku 1847* představila nejen vlastní divadla, ale i obyvatelstvo a školské instituce ve městě. Na ní navázala svým příspěvkem *Školství v královéhradecké pevnosti perem Ignáta Herrmanna* Pavla Koritenská. Věnovala se v něm osobnosti Ignáta Herrmanna spjatého se školstvím a rovněž popsala existující vzdělávací zařízení ve městě. Zajímavou problematiku uvedla Blanka Zubáková v textu *Divadlo a film – pravda a lež. Kulturní život v Terezíně v období druhé světové války nejen pohledem pamětníků*. Na základě vzpomínek pamětníků představila filmová a divadelní představení v židovském ghettu Terezín za druhé světové války a zneužití tohoto druhu umění pro propagandistické účely Německé říše, téma natolik aktuální, rezonující do současnosti.

Další část sborníku nazvaná *Pevnost jako předmět výzkumu stavebních dějin* navazuje na stavební historii fortifikací a prezentuje nové poznatky současného bádání. Radek Bláha v příspěvku *Dosavadní výsledky archeologických výzkumů královéhradecké pevnosti* shrnul stav s nesmělými počátky v 70. letech 20. století. V posledních 25 letech nabralo archeologické bádání vyšší obrátky a jeho výsledky autor prezentuje na nejnovějších záchranných výzkumech uskutečněných zejména v Gayerových kasárnách v letech 2017–2020. Zde je třeba ocenit mnohdy u archeologů podceňovaný historický stavební přehled pevnosti a snahu o práci s archivními prameny. Nalezené pozůstatky fortifikačních prvků pak umožňují v kombinaci s archivními prameny verifikovat skutečný stav realizace pevnosti. Jiří Hofman, přední znalec pevnosti Terezín, se tentokrát zaměřil svým textem *„Bez znalosti a proti regulím“ aneb Nikdy nedokončená stavba pevnosti Vyšehrad* na jeho proměnu v bastionovou pevnost v 17. století. Neocenitelným přínosem je opět autorova

práce s archivními prameny ve Válečném archivu ve Vídni. Přehledně a s erudicí provede čtenáře dochovanými prameny k výstavbě pevnosti Vyšehrad v letech 1621–1678. Zároveň si klade otázky, mnohdy nezodpovězené, týkající se autorství plánů, inženýrů, financování a stavitelů, čímž překračuje nejčastěji prezentovaný úzký popisný fortifikační rámec. Zajímavým je následující příspěvek Niny Milotové *Proti proudu Ohře! Pevnost Terežín jako strategické místo pro stavbu „rybovodu“ v 80. letech 19. století* zaměřený na málo reflektovaný aspekt pevností, a to na jejich vliv na život ryb v řekách. Výstavba Terežína s inundačním záplavovým systémem znemožnila tah lososů a pstruhů po řece Ohři, což částečně napravilo vybudování dvou rybích přechodů v letech 1885 a 1886 na popud místních rybářských spolků. Autorka tak nahlíží na nečekanou a problematickou funkci pevnosti ve vztahu k životnímu prostředí.

Poslední blok příspěvků je zaměřen na „Ztracené“ pevnosti a jejich druhý život. Otevírá jej text Josefa Šrámka *Tváře pevnostního města Hradce Králové v rodinné paměti: Blednoucí obrázky Ignáta Herrmanna jako historický pramen*. Autor se opřel o zmíněné dílo, z něhož uvedl zprávy týkající se vojenského života v Hradci. Předložil zajímavý pohled na soužití vojáků s civilisty a zároveň položil otázku o užitečnosti těchto informací jako historického pramene a zdroje poznání. Posledním příspěvkem *Pevnost, kde skončil svět. Obrácený horizont očekávání v historické subjektivitě terežínského vojenského reenactora* je rozhovor autora Petra Wohlmutha s reenactorem jako součást širšího projektu zaměřeného na vývoj reenactingu, sledovaný v současných metodologických zahraničních trendech.²

Na závěr editoři přehledně shrnuli referáty z XII. pardubického bienále. Publikace po formální stránce disponuje všemi potřebnými náležitostmi a splňuje podmínky odborného díla. Je opatřena poznámkovým aparátem, obsahuje abstrakty všech příspěvků v anglickém jazyce, seznam základní literatury, seznam autorů, vyobrazení, zkratk a osobní a místní rejstřík.

Celkově působí publikace velmi dobrým dojmem, k čemuž dopomáhá vhodně zvolená ikonografie, včetně plánů. Již jen výběr autorů a tematických oddílů svědčí o tom, že se v české historiografii pevnostní problematika plně aklimatizovala. Část příspěvků se zaměřila na pevnosti a opevnění z pohledu každodennosti a odrazu nejen v literatuře a vzpomínkách, ale i ve výtvarném umění, životu a vzájemnému soužití civilního obyvatelstva a vojenské posádky. Ve sborníku lze vysledovat různou úroveň jednotlivých bloků pramenící z hloubky výzkumu daných témat.

Snad jen u některých příspěvků z bloku *Pevnost jako životní prostor* by byla zajímavá komparace s jinými nepevnostními městy, která by lépe demonstrovala vliv pevnosti na

2 Petr Wohlmuth (ed.), *Vojáci věčné války. Militární reenactment v českých zemích mezi historickou rekonstrukcí a nevyřízenými úcty dějin*, Praha 2025.

konkrétní oblasti veřejného života (školství, divadlo). Závěrem lze sumarizovat, že se jedná o velice zdařilý publikační počín rozšiřující pevnostní problematiku o další záběry, čímž přispívá k jejímu etablování v české historiografii. Zbývá jen popřát této ediční řadě mnoho úspěchu a očekávat další zajímavá pokračování.

Mgr. Martin Krůl, Ph.D.

Muzeum Těšínska

martin.krul@muzeumct.cz